

## ประสบการณ์การเดินทางฮัจญ์ชาวคริสต์ในยุโรป

## Experience on Hajj Journey by European Christians

Received: July 5, 2022 ■ Revised: June 11, 2023 ■ Accepted: June 16, 2023

นุมาน หะยิมะแซะ<sup>\*1</sup>

Numan Hayimasae

---

<sup>1</sup> Ph.D.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หลักสูตรมลาญศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี อีเมลผู้เขียนหลัก: hayimas@hotmail.com

Ph.D., Assistant Professor, Malay Studies Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus. Corresponding Author Email: hayimas@hotmail.com

## บทคัดย่อ

**วัตถุประสงค์** บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การเดินทางสู่ความตี: ประสบการณ์การเดินทางไปฮัจญ์ของมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการเดินทางสู่ฮัจญ์ของผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่าที่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในวัตถุประสงค์การวิจัยนี้ได้มีการรวบรวมประสบการณ์ฮัจญ์ในอดีตรวมถึง ประสบการณ์การเดินทางฮัจญ์ของชาวคริสเตียนที่แม้จะมีเป้าหมายที่ผิดเพี้ยนจากเจตนารมณ์ฮัจญ์ แต่บันทึกการเดินทางของพวกเขาสะท้อนให้เห็นสภาพและสถานการณ์ฮัจญ์ ณ ช่วงเวลาที่เดินทางไปได้ดีมาก

**วิธีการศึกษา** การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร ข้อมูลหลักนำมาจากหนังสือ “Christians at Mecca” เขียนโดยออกุสต์ส รัลลี (Augustus Ralli) โดยเฉพาะบรรดาชาวคริสเตียนยุโรปที่เคยเดินทางไปประกอบศาสนกิจฮัจญ์รวม 16 คนระหว่างปี ค.ศ. 1500-1890 ในส่วนบทความนี้นำเสนอเพียง 5 คน ซึ่งมีอิทธิพลและเกี่ยวข้องกับการเดินทางฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สะท้อนความพยายามและแสวงหาวิธีการเพื่อให้สามารถเดินทางไปได้ มุมมองต่อผู้ประกอบฮัจญ์ สภาพการณ์ต่าง ๆ ของคนและเมือง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้เขียนยังได้จากการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ เพื่อยืนยันการเดินทางจริงมายังมักกะฮ์และการสนับสนุนทัศนะของผู้เขียน

**ผลการวิจัย** ผู้เขียนหนังสือ “Christians at Mecca” ได้รวบรวมบันทึกการเดินทางของชาวคริสเตียนยุโรปที่ผ่านประสบการณ์การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ด้วยเป้าหมายที่คลุ้มคลั่ง ทั้งด้วยเหตุผลส่วนตัว ภารกิจในฐานะเจ้าหน้าที่ของเจ้าอาณานิคมยุโรป การผจญภัย การศึกษาหาความรู้ และผ่านกระบวนการทำฮัจญ์จำนวน 20

คน โดยคนแรกเดินทางในปี ค.ศ. 1503 และคนสุดท้ายในหนังสือนี้เดินทางในปี ค.ศ. 1894 บันทึกการ

**การนำผลการวิจัยไปใช้** การศึกษาได้สะท้อนมุมมองจากบุคคลภายนอก (outsiders) ต่อกิจกรรมฮัจญ์ การบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญทั้งในเชิงเอกสารและภาพถ่าย และสะท้อนความยากลำบากของกระบวนการประกอบพิธีฮัจญ์ เส้นทางฮัจญ์ และการเดินทางฮัจญ์ตั้งแต่ยุคสมัยก่อนและพัฒนาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนความพยายามต่าง ๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมอาหรับ และวิชาการอิสลาม อีกทั้งยังศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวอาหรับ บรรยาการประกอบพิธีฮัจญ์ สภาพบ้านเมืองในนครมะดีนะห์ นครมักกะห์และเมืองใกล้เคียง นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวมลายูและชาว และข้อมูลจากบันทึกอื่น ๆ ประกอบการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20

**คำสำคัญ:** ประสบการณ์ฮัจญ์, คริสเตียนยุโรป, มักกะห์

## Abstract

**Objectives:** This article is as part of the research entitled “the journey to the virtue: Hajj experience of the Malay Muslims from the South of Thailand”, which aimed at studying the historical development of the Hajj journey experience of the people from the South of Thailand as much as evidence being found. In detail, this research objective, mainly focus on Hajj experience of people worldwide. Even though their aim of Hajj were mistaken, their records gave much reflection on situation of pilgrims and everything related during their journey especially those who concerned to the people from the Southeast Asian region.

**Methodology:** This article was done based mainly of a book, Christians at Mecca, written by Augustus Ralli in 1909, combined and analysed the records of 15 Christians once journeyed to Hajj pilgrimage during the period of 1500 till 1890. The author extracted only 5 Christians who gave much influence to the Muslim world and especially Southeast Asia. Their record reflected their huge effort and preparation to get reach Mecca and doing Hajj. They also gave a lot of information and opinion on situation of Hajj in the past, as well as information about Society, Sanitary, Business, Hajj Travel, Hajj Process, Buildings and Environment around Mecca, Madinah and other major cities, which information is really valuable for the later research and memory. Other sources also used as to support this article argument and analysis.

**Research Findings:** The book entitled “Christians at Mecca”, combined records and analysis on Hajj by 16 European Christians. They reached

Mecca on the ambiguous purposes. The book had been summarized 20 Christians' records focused on Mecca. The first one had been in Mecca by 1503 while the last one was in 1894. Such primary sources are really contributed to picture the Hajj activities, society, politics, health, trade and business, travel experiences, process of Hajj, buildings and structures, and overviews of the city of Mecca and Madinah. In the records themselves contained some data on the Southeast Asian people, Hajj routes and development of Hajj journey from the past up to the late 19th century.

**Contribution:** The study reflects the views from outsiders towards Hajj activities, valuable and primary sources on Hajj both through various documents and pictures. It also acknowledges how difficult they were in order to get Hajj complete from the beginning till end, and Hajj journey routes from different directions.

**Keywords:** Christian, Hajj, Mecca

## บทนำ

การประกอบพิธีฮัจญ์ถือเป็นศาสนกิจที่บังคับให้ปฏิบัติที่สำคัญข้อสุดท้ายสำหรับมุสลิมจากทั้งหมด 5 ข้อ โดยที่มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติเพียงครั้งเดียวในชีวิต ทั้งนี้มีเงื่อนไขพื้นฐานที่อิงความสามารถของบุคคล 3 ประการ คือ 1) ความสมบูรณ์ของสุขภาพร่างกาย 2) ความพร้อมด้านทรัพย์สิน เงินทองสำหรับใช้เป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการเดินทาง รวมค่าอาหารและค่าพักอาศัยตลอดระยะเวลาการประกอบพิธีฮัจญ์ และ 3) ความปลอดภัยในการเดินทาง การประกอบพิธีฮัจญ์มีเพียงครั้งเดียวในรอบหนึ่งปี คือต้องทำในช่วงเดือนซุลฮิจญะฮ์ หรือเดือนที่ 11 ตามปฏิทินอิสลามที่คำนวณตามการโคจรของวงจันทร์ หรือ จันทรคติ ดังนั้นในแต่ละปีการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์จะเลื่อนเร็วขึ้นจากปฏิทินปกติที่คนส่วนใหญ่ใช้อยู่ปัจจุบันเนื่องจากช่วงเวลาของการประกอบพิธีนี้มีเพียงช่วงเดียวในรอบปี และเป็นพิธีที่มุสลิมทั่วโลกให้ความสำคัญมาก ในช่วงเทศกาลฮัจญ์ ประเทศซาอุดีอาระเบียจึงกลายเป็นที่รวมตัวของประชากรมุสลิมโลกจำนวนมากที่มีความหลากหลายเชิงชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรม และสีผิว การรวมตัวของมวลมนุษยดังกล่าวได้หลอมรวมผู้คนจากทั่วสารทิศ และสามารถเห็นภาพความเป็นเอกภาพและความเท่าเทียมกัน โดยสะท้อนผ่านเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวมใส่เป็นสีเดียวและรูปแบบเดียวกัน รวมทั้งการทำท่างในการปฏิบัติพิธีกรรมที่มีรูปแบบเหมือนกันคามที่ได้บัญญัติไว้ในคำสอนของศาสนาอิสลาม

ความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงในการเดินทางประกอบพิธีฮัจญ์ดำเนินมาเช่นนี้มาตั้งแต่อดีตกาล แต่การเดินทางในสมัยก่อนมีความแตกต่างกันอย่างมากกับสมัยปัจจุบัน ด้วยบริบททางสังคม เทคโนโลยีการเดินทางและการสื่อสาร ระบบการบริการต่าง ๆ ของประเทศและเมืองที่ต้องเดินทางผ่านหรือเข้าไปเพื่อมุ่งหน้าสู่นครมักกะฮ์ รวมถึงกระบวนการเตรียมการระหว่างการเดินทาง การใช้ชีวิตในนครมักกะฮ์ กระบวนการในการประกอบพิธีฮัจญ์ ตลอดจนถึงการเดินทางกลับ การเดินทางจากประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอดีตส่วนใหญ่เริ่มจากการเดินทางด้วยเรือใบ พัฒนามาเป็นเรือกลไฟ และเรือยนต์ในช่วงหลังสุด

ก่อนที่จะเปลี่ยน ต่างใช้เวลาในการเดินทางนานมาก ดังนั้นการเดินทางประกอบพิธีฮัจญ์ในแต่ละครั้งจะมีผู้คนไปร่วมส่งผู้เดินทาง โดยเฉพาะในหมู่ญาติพี่น้องและมิตรสหายจำนวนมาก เพราะถือเป็นการเดินทางที่สำคัญที่สุดของผู้ที่จะไปประกอบพิธีฮัจญ์ตลอดระยะเวลาการใช้ชีวิตบนโลกนี้ หรือในบางกรณีอาจเป็นการเดินทางครั้งสุดท้ายของเขาที่ไม่มีการหวนกลับมา

ความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะประกอบพิธีฮัจญ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อปฏิบัติให้ครบทั้ง 5 ข้อตามบทบัญญัติด้านการปฏิบัติของศาสนาอิสลาม (รูกนอิสลาม) นำมาซึ่งการเสียสละทั้งกาย ใจและทรัพย์สิน เพราะค่าใช้จ่ายในการเดินทางที่แสนไกลนี้นับเป็นจำนวนเงินที่มากสำหรับคนทั่วไปที่ส่วนมากต้องสะสมเงินเป็นเวลานาน ในขณะที่บางรายอาจจะต้องขายที่ดินและสมบัติเพื่อแลกมากับค่าเดินทางและค่าเลี้ยงชีพตลอดระยะเวลาการเดินทางไปกลับระหว่างนครมักกะฮ์กับภูมิลำเนา หรือบางรายอาจมีเฉพาะค่าใช้จ่ายในเดินทางไปเพียงเที่ยวเดียว ส่วนการเดินทางกลับต้องดิ้นรนหาแหล่งทุนหรือทำงานเสริมเพื่อหาเงินเป็นค่าใช้จ่ายนี้

ด้วยสภาพการณ์ดังกล่าว เรื่องราวของมุสลิมที่ไปประกอบพิธีฮัจญ์จึงแฝงไปด้วยนัยยะทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ปรากฏมีการศึกษาค้นคว้าโดยตรงในบริบททางวิชาการในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นมุสลิมไทยจากภูมิภาคใด บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อค้นพบทางวิชาการจากการศึกษาเรื่องราวการเดินทางฮัจญ์ของชาวมุสลิมจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีหนึ่งในวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาประสบการณ์การทำฮัจญ์ของผู้ประกอบศาสนกิจฮัจญ์จากภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเน้นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยธรรมชาติของชาวตะวันตกที่ชื่นชอบการเดินทางและการบันทึกการเดินทาง เพื่อแสวงหาแรงบันดาลใจ การเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ การแสวงหาความรู้ หรืออาจมีนัยยะทางการเมืองในยุคที่จักรวรรดินิยม แบ่งบาน ประสบการณ์ของชาวยุโรปถือเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่นำเสนอใจประกอบประกอบการนำเสนอเรื่องราวของประสบการณ์ฮัจญ์และข้อมูลบางอย่างที่เชื่อมโยงกับการเดินทางฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในฐานะที่นครมักกะฮ์เป็นสถานที่อันเป็นสัญลักษณ์ ทิศทางการผินหน้า ขณะละหมาด 5 เวลา สถานที่ประสูติของนบีมุฮัมมัด จุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ อิสลามและอาณาจักรอิสลาม สถานที่ประทานอัลกุรอานและหะดีษ ที่ตั้งของมัสยิดที่ใหญ่ที่สุดในโลก จุดเริ่มของศักราชในอิสลาม และมีนัยยะและความสำคัญอื่น ๆ อีกมากมาย ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตจนถึงวันสิ้นสุดของโลก ดังนั้นการเดินทางไป ประกอบพิธีฮัจญ์และการเยี่ยมเยือนสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในนครมักกะฮ์ และบริเวณใกล้เคียงจึงถือเป็นความฝันสูงสุดของมุสลิมทุกคน ส่วนการเดินทางไปยัง นครมักกะฮ์สำหรับคนต่างศาสนิกย่อมเป็นที่ทราบทั่วว่าเป็นสิ่งต้องห้าม ดินแดนต้องห้าม 2 แห่งในศาสนาอิสลามสำหรับคนต่างศาสนิกคือนครมักกะฮ์และนครมะดีนะฮ์ แต่ในบรรดาชนต่างศาสนิกนั้นในเชิงประวัติศาสตร์เคยปรากฏการเดินทางเข้าไปในนครมักกะฮ์ของชาวคริสเตียนที่มีเป้าหมายแตกต่างกันออกไป ซึ่งพบในภายหลังว่าพวกเขาไม่ได้มีความประสงค์จะเข้าใจและน้อมรับศาสนาอิสลามด้วยความจริงใจ แต่เป็นเป้าประสงค์ส่วนตัวและเป็นภารกิจที่ได้รับมอบหมายมา อย่างไรก็ตาม การจดบันทึกช่วงเวลาของการเดินทางของพวกเขาได้กลายเป็นเอกสารและหลักฐานสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าและได้ทราบถึงความเป็นไปและสภาพของนครมักกะฮ์ และเมืองใกล้เคียงในยุคที่พวกเขาเดินทางเข้าไป ซึ่งมีตั้งแต่การเดินทางในช่วงยุคกลาง ไปจนถึงยุคสมัยใหม่ การศึกษาการเดินทางของชาวคริสเตียนถือเป็นประโยชน์ที่นอกจากจะได้ฉายภาพการประกอบศาสนกิจฮัจญ์ในอดีตแล้ว ยังได้เห็นความตั้งใจจริงในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลและจุดศูนย์รวมจิตวิญญาณของมุสลิม รวมถึงเป้าประสงค์ที่แท้จริงของชาวคริสเตียนบางกลุ่ม

## วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การเดินทางสู่ความดี: ประสบการณ์การเดินทางไปฮัจญ์ของมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยมิวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการเดินทางสู่ฮัจญ์ของผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เท่าที่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในวัตถุประสงค์การวิจัยนี้ได้มี

การรวบรวมประสบการณ์ฮัจญ์ในอดีตรวมถึง ประสบการณ์การเดินทางฮัจญ์ของชาวคริสเตียนที่แม้จะมีเป้าหมายที่ผิดเพี้ยนจากเจตนารมณ์ฮัจญ์ แต่บันทึกการเดินทางของพวกเขาสะท้อนให้เห็นสภาพและสถานการณ์ฮัจญ์ ณ ช่วงเวลาที่เดินทางไปได้ดีมาก สามารถสะท้อนมุมมองจากบุคคลภายนอก (outsiders) ต่อกิจกรรมฮัจญ์ การบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญทั้งในเชิงเอกสารและภาพถ่าย และสะท้อนความยากลำบากของกระบวนการประกอบพิธีฮัจญ์ เส้นทางฮัจญ์และการเดินทางฮัจญ์ ตั้งแต่ยุคสมัยก่อนและพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนความพยายามต่าง ๆ โดยเฉพาะการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมอาหรับ และวิชาการอิสลาม อีกทั้งยังศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวอาหรับ บรรยาการประกอบพิธีฮัจญ์ สภาพบ้านเมืองในนครมะดีนะฮ์ นครมักกะฮ์และเมืองใกล้เคียง นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวมลายูและชาว และข้อมูลจากบันทึกอื่น ๆ ประกอบการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20

## วิธีการศึกษา

งานวิจัยส่วนนี้เป็นการศึกษาจากเอกสาร ซึ่งรวบรวมข้อมูลส่วนใหญ่จากหนังสือ “Christians at Mecca” ที่เขียนโดยออกุสต์ส รัลลี (Augustus Ralli) ที่นำเสนอการบันทึกการเดินทางที่เสี่ยง อันตรายและท้าทายของนักเดินทางชาวตะวันตกซึ่งยอมแม้แต่จะเปลี่ยนศาสนา เพื่อได้เข้ามาสำรวจนครมักกะฮ์และนครมะดีนะฮ์ สองดินแดนต้องห้ามสำหรับต่างศาสนิก ผลการศึกษาที่น่าสนใจในบทความชิ้นนี้ได้้นำเรื่องราวของชาว คริสเตียน 5 คนที่มีอิทธิพลต่อโลกมุสลิมและเกี่ยวข้องกับโลกมลายูโดยตรง คือ ลูโดวิโก ดี วาร์เทมา (Ludovico di Varthema) โดมิงโก ฟรานซิสโก ฮอร์เค บาเดีย วาย ลีบลิช (Domingo Francisco Jorge Badía y Leblich) โยฮันน์ ลุดวิก เบิร์คชาร์ด (Johan Ludwig Burckhardt) เซอร์ริชาร์ด ฟรานซิส บาร์ตัน (Sir Richard Francis Burton) คริสเตียน สนู๊ก เฮอ์กรอนญี (Christiaan Snouck Hurgronje) และฟาน เดอ ฮอก (Van der Hoog) สะท้อนความพยายามต่าง ๆ

โดยเฉพาะการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมอาหรับ และวิชาการอิสลาม อีกทั้งยังศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชาวอาหรับ บรรยาการประกอบพิธีฮัจญ์ สภาพบ้านเมืองในนครมะดีนะห์ นครมักกะฮ์และเมืองใกล้เคียง นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับการประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวมลายูและชาว และข้อมูลจากบันทึกอื่น ๆ ประกอบการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 แนวทางการวิเคราะห์ เป็นการสะท้อนบทเรียนที่ได้จากประสบการณ์ฮัจญ์ของชาวคริสต์ียนในแง่เป้าหมายการเดินทาง วิธีการของชาวยุโรปต่อการศึกษาค้นคว้า มุมมองต่อฮัจญ์ และรูปแบบการนำเสนอบันทึก

## ผลการศึกษา

งานเขียนวิชาการที่เกี่ยวกับการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ของชาวตะวันตกมีการศึกษาพอสมควรในหมู่นักวิชาการตะวันตกด้วยกันเองและนักวิชาการมุสลิม หลักฐานเชิงประจักษ์ว่าปรากฏมีชาวคริสต์ียนจำนวนหนึ่งเคยเดินทางเข้าไปในดินแดนต้องห้ามทั้ง 2 แห่ง ส่วนใหญ่ได้รับการบันทึกของนักเดินทางชาวคริสต์ียนเหล่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากโดยปกติชาวตะวันตกที่เดินทางไปยังสถานที่ใหม่ ๆ มักจะมีการจดบันทึกการเดินทางที่ค่อนข้างละเอียดและมีความน่าเชื่อถือในฐานะเอกสารชั้นต้น อย่างไรก็ตามก็ตีเท่าที่มีการรวบรวมเป็นหนังสือนำเสนอประสบการณ์การเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ มีงานของออกุสตุส รัลลี (Augustus Ralli) และมีบทความที่ใช้หัวข้อเดียวกันคือชาวคริสต์ียนในมักกะฮ์ โดยอาร์เทอร์ เจฟฟรี (Arthur Jeffery, 1929) ที่มีรายละเอียดน่าสนใจมาก โดยได้นำเสนอรายชื่อชาวคริสต์ียนที่เคยเข้าไปยังนครมักกะฮ์ ทั้งนี้เขาได้มีการเพิ่มชาวคริสต์ียนอีก 2 คน ที่เดินทางไปยังมักกะฮ์ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 เพิ่มเติมจากชื่ออื่น ๆ ที่ปรากฏในหนังสือของรัลลี

การนำเสนอของรัลลีส่วนใหญ่เป็นการสรุปข้อมูลจากการบันทึกการเดินทางของชาวคริสต์ียนเหล่านั้น รวมถึงข้อมูลที่ได้ทำการสืบค้นเพิ่มเติมจากเอกสารอื่น ๆ เท่าที่มีในสมัยนั้น ดังนั้นจึงเป็นงานในลักษณะการเล่าเหตุการณ์ที่พบเจอและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่คิดว่าจะน่าจดจำและอาจเป็นประโยชน์กับตนเองและชนรุ่นหลัง

บันทึกความทรงจำ (Account/Autobiography) ถือเป็นเอกสารชั้นต้นที่นักวิชาการประวัติศาสตร์ใช้เป็นเอกสารอ้างอิงและมีความน่าเชื่อถือ เพราะเป็นการบันทึกจากเหตุการณ์ซึ่งหน้า ส่วนการพรรณนาและการวิเคราะห์ปรากฏการณ์เหล่านั้นอาจต้องใช้แหล่งข้อมูลอื่น ๆ มายืนยันความสมบูรณ์

การบันทึกความทรงจำมีชื่อเรียกในงานเขียนที่หลากหลาย Account, Narrative, Memoir, Autobiography, Life Experience, Travelogue, Voyage, Record หรือ Report แต่โดยนัยยะของศัพท์เหล่านี้แล้วหมายถึงการสื่อสารและถ่ายทอดเรื่องราวครั้งหนึ่งในชีวิต ซึ่งในกรณีของบันทึกความทรงจำจากการเดินทางเพื่อทำภารกิจทางศาสนาที่สำคัญยิ่งในชีวิตอย่างเช่นการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ โดยเฉพาะในยุคสมัยที่ปราศจากเทคโนโลยี การสื่อสาร การคมนาคมและการขนส่งที่ง่ายเหมือนยุคปัจจุบันแล้ว ซึ่งผู้เดินทางได้บันทึกเรื่องราว เกร็ดความรู้ และรายละเอียดเกี่ยวกับ สถานที่ที่ครั้งหนึ่งเคยได้ยืนได้อ่านเพียงจากตำรา แต่ขณะนั้นกลับได้สัมผัสจริง ถือเป็นเรื่องที่ผู้แสวงบุญรุ่นก่อน ๆ อยากรู้อยากเห็นและบันทึกเป็นเรื่องราวชีวิตให้คนรุ่นต่อ ๆ มาได้อ่าน หรืออย่างน้อยได้ย้อนกลับมาอ่านเรื่องราวซึ่งเป็นความทรงจำที่ดีเยี่ยมของตนเอง แม้ผู้บันทึกเรื่องราวมิได้คาดหวังอะไรมาจากการบันทึก แต่เมื่อเวลาผ่านไปและคนรุ่นต่อ ๆ มาได้หยิบมาอ่านจะถือว่าได้เห็นภาพความเป็นจริงที่แฝงด้วยความยากลำบาก และภูมิทัศน์ที่แตกต่างออกไปจากปัจจุบัน ทำให้การบันทึกเรื่องราวชีวิตเหล่านั้นมีชีวิตชีวาและล้ำค่ายิ่งนัก การบันทึกความทรงจำบางส่วนที่จะนำมาเสนอในงานวิจัยนี้ขอยกเฉพาะกรณีของผู้แสวงบุญจากเอเชียใต้ ผู้แสวงบุญจากยุโรป และผู้แสวงบุญจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะจากภูมิภาคมลายู

บาร์บารา ดี เม็ตคาล์ฟ (Barbara D. Metcalf) ในบทความเรื่อง “The Pilgrimage Remembered: South Asian Accounts of the Hajj” (Eickelman & Piscatori (eds.), 1990) ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับบันทึกความทรงจำของมุสลิมจากเอเชียใต้ในการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ สะท้อนประสบการณ์ความยากลำบากในระดับต่าง ๆ และ ณ สถานที่ต่าง ๆ การมองคนอื่นและวัฒนธรรมอื่น ๆ การเข้าใจ

ความหมายที่แท้จริงของฮัจญ์ และที่สำคัญได้มีการนำเสนอประสบการณ์ฮัจญ์ของตนเอง

ผู้บันทึกเหตุการณ์เล่าถึงความหลากหลายในสถานะทางสังคมของผู้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ตั้งแต่บุคคลสำคัญที่มีชื่อเสียงจนถึงคนทั่วไป ทั้งในยุคสมัยเอเชียใต้เป็นอาณานิคมอังกฤษและในยุคสมัยต่อ ๆ มา อีกทั้งยังมีอาชีพการงานที่หลากหลาย เช่น ข้าราชการทหาร นักการที่ดิน ผู้รู้ ผู้บริหารสถานศึกษา และบรรดาสภาพสตรี บันทึกความทรงจำมีจำนวนไม่มากก่อนปี ค.ศ. 1870 แต่ในช่วงปีค.ศ. 1870 จนถึง 1950 มีงานประเภทนี้จำนวนมาก

การเขียนบันทึกความทรงจำมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป บ้างก็มีลักษณะการเล่าเรื่องส่วนตัว (Autobiography) บ้างก็เขียนในรูปของนวนิยาย (Novel) เช่น งานของมูมตซ์ อาลี (Ali, 1975) แต่การเขียนส่วนใหญ่มักเชื่อมโยงกับตำนานมูฮัมหมัด (คือลัทธิลัทธิอะลียะฮ์วะฮ์ฮ์) ไม่ว่าจะเป็นการเยี่ยมสุสาน การเยี่ยมมัสยิดและสถานที่สำคัญ ๆ ทางประวัติศาสตร์อิสลาม (Metcalf, 1990) บันทึกความทรงจำในช่วงศตวรรษที่ 19 ของมिरزا อีร์ฟาน อาลี เบค (Mirza Irfan Ali Beg, 1895-6) มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางให้การเดินทางของชาวอินเดียทำได้ง่ายขึ้น เนื่องจากตัวเขาเป็นเจ้าหน้าที่คนหนึ่งในรัฐบาลอังกฤษ มिरซากล่าวถึงการเดินทางจากนครมักกะฮ์ไปยังนครมะดีนะฮ์ ได้เห็นสภาพความเป็นไปด้านต่าง ๆ ที่แท้จริงของผู้เดินทางไปประกอบพิธีชาวอินเดียและชนชาติอื่น ๆ ในนครมักกะฮ์ มिरซามีข้อเสนอแนะหลายอย่างเพื่อให้ทางอังกฤษได้นำไปพิจารณา ทั้งในเรื่องความเป็นอยู่ การสาธารณสุข ที่พัก การเดินทาง การดูแลผู้ถูกหลอกหลวงและถูกกลั่นแกล้ง

บันทึกของมูฮัมหมัด มะฮ์ซุก อาลี (Muhmmad Ma'shuq Ali) กล่าวถึงเรื่องราวการติดตามการไปประกอบพิธีฮัจญ์กับนักซูฟี นามว่ามาลานา อัซรอฟ อาลี ฏอนาวี (Maulana Ashraf Ali Thanawi) ซึ่งครอบคลุมประสบการณ์การใช้ชีวิตกับท่านในการประกอบพิธีฮัจญ์และศาสนกิจอื่น ๆ การฝึกฝนตนเองให้มีรูปแบบการดำเนินชีวิตตามแนวซูฟีของท่านและการเข้าถึงฮัจญ์แบบซูฟี (Ali, 1990)

รูปแบบการเขียนบันทึกจะแตกต่างกันออกไป ตามภาระงาน ความสนใจ ความชอบส่วนตัว สถานการณ์และสถานที่ที่เดินทางไป ข้อมูลที่ได้รับและศึกษารวมถึงเป้าหมายของการเขียนบันทึก การบันทึกในรุ่นต่อ ๆ มามักจะผูกโยงกับความ เป็นสมัยใหม่ และการเห็นภาพคนจำนวนมาก ความเป็นประชาชาติอิสลาม และ ทัศนคติในอิสลามผ่านกระบวนการประกอบพิธีฮัจญ์ และที่สำคัญคือการเดินทาง ย้อนรอยประวัติศาสตร์การเดินทางของนบีมูฮัมหมัด

นอกจากนี้ ในการบันทึกมีการนำเสนอด้วยภาพวาดหรือภาพถ่ายตนเอง บรรยายภาพการประกอบพิธีฮัจญ์ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ กะอ์บะฮ์และมัสยิดหะ รอม ทุ่งอารอฟะฮ์ สะท้อนให้เห็นความตั้งใจในการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิต อีก ลักษณะหนึ่ง ที่แสดงออกถึงการอยู่ในสถานการณ์จริง ควบคู่กับการได้บรรยาย การ นำเสนอเป็นภาพประกอบด้วยนี้มีความชัดเจนมากกว่า

การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์มีเป้าหมายการเดินทางที่ต่างไปจากการ เดินทางอื่น ๆ เพราะฮัจญ์มิใช่เป็นเพียงแค่พิธีกรรม แต่เป็นการเดินทางย้อนรอย ประวัติศาสตร์อิสลาม เพราะการประกอบกิจศาสนายังสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งมีใช้แค่ที่นคร มักกะฮ์แห่งเดียว แต่ ณ ที่อื่น ๆ ของโลกมุสลิมก็มีการเฉลิมฉลองวันอีดและเชือดสัตว์ พลี (กุรบาน) ในช่วงเวลาเดียวกัน ดังนั้นการได้บันทึกเรื่องราวการเดินทางไปประกอบ พิธีฮัจญ์ถือเป็นเรื่องพิเศษ แต่ละคนมีวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไปตามพื้น ฐานความรู้ เพศ ภูมิสำเนาเดิม และพื้นฐานอาชีพการงาน โดยที่ผู้บันทึกอยากเล่า เรื่องราวของตนเอง มุมมองของตนต่ออิสลาม และต่อสถานที่ที่ไปถึง รวมถึงต่อคนที่ ได้พบและพูดคุยด้วย

ส่วนในฝั่งยุโรป ก็มีบันทึกการเดินทางไปฮัจญ์เช่นกัน และมีประวัติศาสตร์ที่ น่าทึ่ง แปลก และชวนคิดอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการเดินทางของชาวตะวันตกใน บางกรณีมิได้มีเป้าหมายในการประกอบพิธีฮัจญ์ที่แท้จริง แม้ว่าชาวยุโรปที่เดินทางไป ประกอบพิธีฮัจญ์ดังกล่าวได้เปลี่ยนมารับศาสนาอิสลามก็เพื่อให้สามารถเข้าสู่ดินแดน ต้องห้าม และทำภารกิจบางอย่างตามที่ได้อบรมหมายมา หรืออาจเป็นความตั้งใจอย่าง อื่นเป็นการส่วนตัว อย่างไรก็ตาม พบว่ามีผู้แสวงบุญจำนวนไม่น้อยที่เดินทางมาจาก

ประเทศในโลกตะวันตก ทั้งที่เป็นมุสลิมอยู่แล้วหรือเข้ารับศาสนาอิสลามด้วยความศรัทธาจริง ตัวอย่างการเดินทางแบบแรกเช่น การเดินทางของอาลี เบย์ (Ali Bey) ชาวสเปน และ อับดุลฆอฟร์ หรือ สุนิก เฮอร์กรอนญี ชาวฮอลแลนด์

ในรายชื่อของอาลี เบย์ มีบันทึกการเดินทางที่เขียนเองด้วยภาษาภาษาฝรั่งเศสชื่อว่า Voyages d'Ali Be y en Asie et en Afrique (การเดินทางยังเอเชียและอัฟริกาของอาลี เบย์) ระบุว่า อาลี เบย์ ได้เดินทางไปยังนครมักกะฮ์ในปี ค.ศ.1807 โดยที่เขาไม่ได้เดินทางโดยตรงมายังนครมักกะฮ์ แต่เดินทางข้ามจากฝั่งสเปนเข้ามายังประเทศโมร็อกโก เป้าหมายหลักของเขาในการเดินทางมายังดินแดนแอฟริกาเหนือนี้ ก็เพื่อเข้าไปแทรกแซงทางการเมือง และโอกาสทางการค้าของสเปนในโมร็อกโกและดินแดนใกล้เคียง เนื่องจาก อาลี เบย์ มีความรู้ด้านภาษาอาหรับเป็นอย่างดี การอ้างว่าตนเองมาจากเชื้อสายอาหรับราชวงศ์อับบาซียะห์ที่เกิดในเมืองอเล็คซิโปก และการนำของกำนัลมากมายไปมอบให้กับคนใกล้ชิดสุดสูลต่านและบุคคลชั้นสูงทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงคนชั้นสูงในดินแดนที่เขาเดินทางเข้าไป แต่การเดินทางของเขามีอุปสรรคมากมาย ทั้งในการเดินทางกับเรือข้ามฝั่งจากแอฟริกาเข้าไปในคาบสมุทรอาหรับ และการถูกยึดทรัพย์สิน ปล้นสะดม และริบของมีค่าระหว่างการเดินทางไปและกลับจากนครมักกะฮ์ ซึ่งอยู่ในช่วงที่มีกบฏวาทะบียีในดินแดนทิฆุซ (รวมถึงในนครมักกะฮ์) กระนั้นก็ตาม ในฐานะที่เป็นนักแรวทยา เขาได้พยายามเก็บตัวอย่างหิน ดิน รวมทั้งฟอสซิลพืชและสัตว์ จากดินแดนต้องห้าม แต่ก็ไม่สามารถนำกลับมายังบ้านเกิดได้เนื่องจากอุปสรรคระหว่างการเดินทางขำงต้น เขาได้เดินทางกลับในปีเดียวกันโดยใช้เส้นทางผ่านกรุงดามัสกัส เมืองอเล็คซิโปกและคอนสแตนติโนเปิล จากนั้นก็เดินทางต่อไปยังฝรั่งเศส และได้ตีพิมพ์บันทึกการเดินทางครั้งนี้ในฝรั่งเศส เขามีความตั้งใจจะเข้าไปยังนครมักกะฮ์อีกครั้งโดยใช้ชื่อแฝงว่าอาลี อุฆมาน และเริ่มเดินทางโดยใช้เส้นทางดามัสกัสในปี ค.ศ. 1818 แต่ในระหว่างทางเขาได้รับเชื้อโรคบิด และเสียชีวิตในเวลาต่อมา บ้างก็ว่าเขาถูกวางยาพิษ มีรายงานว่าศพของเขาถูกฝัง ณ ป้อมปราการแห่งบัลกา (Balka) แต่ก็มิ่ข้อถกเถียงในเรื่องนี้ บ้างว่าสถานที่ฝังศพของเขาไม่ทราบว่าเป็น

อยู่ที่ไหน เพราะทราบภายหลังว่ามีการพบจีสร้อยคอรูปไม้กางเขนติดอยู่กับศพ จึงถูกปฏิเสธการจัดการศพตามหลักศาสนาอิสลาม (Ralli, 1909; Bonner, 1975)

การเดินทางของฟาน เดอ ฮอก (Van der Hoog, 1888–1957) แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านแบคทีเรียชาวฮอลแลนด์ ซึ่งเข้ารับศาสนาอิสลามโดยใช้ชื่อใหม่ว่า มุหัมมัด अबดุลอาลี (Mohammed Abdul-Ali) และเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ในปี ค.ศ.1928 มีรายงานว่า ก่อนหน้าที่จะเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ฟาน เดอ ฮอก ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลฮอลแลนด์ให้มาประจำการที่เมืองเจดดาห์ เพื่อดูแลคนไข้ที่อยู่ใต้การบังคับบัญชาของฮอลแลนด์ที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ซึ่งต้องผ่านท่าเรือเจดดาห์ ด้วยความเชี่ยวชาญด้านแบคทีเรียของเขาซึ่งสัมพันธ์กับระบบสาธารณสุขและความสะอาด ทำให้ฟาน เดอ ฮอก สามารถสะท้อนเรื่องราวความเป็นไปในเรื่องการสาธารณสุขเป็นหลัก ในฐานะที่เป็นชาวยุโรปที่เกิดมาในยุคที่ประเทศซาอุดีอาระเบียกำลังผ่านช่วงเวลายุคมืดและรัฐส่วนใหญ่ในยุโรปมีการพัฒนาระบบสาธารณสุขและความสะอาดดีแล้ว การได้เห็นสภาพบ้านเมืองที่ไม่เป็นระเบียบสกปรก และพฤติกรรมของผู้คนที่ไม่มีสำนึกเรื่องความสะอาด จึงถือเป็นเรื่องที่ยากจะถ่ายทอด อย่างไรก็ดี เขาพยายามมองโลกในแง่บวกว่า แม้ผู้คนที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์จะไม่คำนึงถึงความสะอาดสักเท่าไร แต่ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นในการดำเนินภารกิจทางศาสนาที่สำคัญยิ่งในชีวิตนี้ เรื่องแวดล้อมทางกายภาพที่ไม่สมบูรณ์แบบดูเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญนัก (Ryad, 2017: 190-193)

ฟาน เดอ ฮอก ได้บรรยายถึงช่วงเวลาสำคัญตลอดการเดินทางสู่การประกอบพิธีฮัจญ์ว่าเป็นสิ่งที่น่าจดจำยิ่ง การเดินทางผ่านเส้นทางเรือ การเดินเท้า การขี่พาหนะอูฐและลา รวมถึงการได้เข้าเฝ้ากษัตริย์ไฟซอล ถือเป็นประสบการณ์ที่สำคัญยิ่ง สำหรับเขาการได้ประกอบพิธีฮัจญ์ถือเป็นภารกิจศาสนาที่ยิ่งใหญ่ ประสบการณ์การพักผ่อน ณ ท้องทุ่งอารอฟะฮ์ถือเป็นประสบการณ์ฮัจญ์ที่ดีที่สุด สำหรับเขา แม้ว่าการนับถือศาสนาอิสลามของเขาจะคลุมเครือ ด้วยข้อสังเกตหลายอย่าง เช่น หลังจากการประกอบพิธีฮัจญ์แล้วในปี ค.ศ.1835 การปฏิบัติกิจทางศาสนามีได้ต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี เขายังมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับมุสลิมในฮอลแลนด์ เขาได้บริจาคเงิน

เพื่อสร้างมัสยิดหลังแรกในกรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ และเขียนบทความเกี่ยวกับประสบการณ์ฮัจญ์ เขียนเรื่องราวของอิบน์ ซีนานักปราชญ์และแพทย์มุสลิม ที่มีคุณูปการอย่างมากต่อวงการแพทย์ยุโรป รวมถึงการเขียนบันทึกการเดินทางไปฮัจญ์ของเขาด้วย (Ryad, 2017)

คริสเตียน สนู๊ก เฮอร์กกรอนญี (Christiaan Snouck Hurgronje) นักบูรพาคติชาวเนเธอร์แลนด์ ผู้เชี่ยวชาญภาษาอาหรับและอินโดนีเซียศึกษา เกิดวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1857 ที่ออสเตอร์ฮอต (Oosterhout) ประเทศเนเธอร์แลนด์ เขาได้ศึกษาในสาขาภาษาอาหรับและสำเร็จการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต ในปี ค.ศ. 1880 จากมหาวิทยาลัยไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ เขาได้เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาลฮอลแลนด์ผ่านสถาบันวิชาการ Royal Institute for Linguistics and Anthropology ก่อนจะเข้าไปพำนักอยู่ในนครมักกะฮ์เป็นเวลา 6 เดือน สนู๊กอาศัยอยู่ในสถานกงสุลเนเธอร์แลนด์ในเมืองเจดดาห์ เพื่อประสานงานและเตรียมการก่อนเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ ซึ่งอยู่ในช่วงปี ค.ศ.1884-1885 สนู๊กเปลี่ยนเป็นชื่อมุสลิมว่า अबดุลฆอฟฟาร์ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามของสนู๊กไม่สามารถยืนยันได้ถึงความศรัทธาที่แท้จริง เพราะหลังจาก 6 เดือน เขาต้องเดินทางออกจากรานครมักกะฮ์ เนื่องจากได้รับการร้องเรียนผ่านเจ้าหน้าที่กงสุลฝรั่งเศสว่าสนู๊กได้ขโมยหินศิลาที่ถูกค้นพบทางตอนเหนือของดินแดนอาระเบีย และเจ้าหน้าที่ดังกล่าวได้รายงานข้อเท็จจริงและเป้าหมายของการเข้าไปในนครมักกะฮ์ (Fadhullah Jamil, 1997) โดยที่สนู๊กถูกทางการขอฮัจญ์ตีอาระเบียระบุว่าบุคคลที่ไม่พึงประสงค์ และจะถูกดำเนินการทางกฎหมาย สนู๊กจึงหนีออกจากรานครมักกะฮ์ทั้งที่ยังไม่ได้ดำเนินการประกอบพิธีฮัจญ์ครบสมบูรณ์ แม้ว่าทางการฮัจญ์อาเราะเบียจะให้อภัยกับสิ่งที่สนู๊กกระทำไปในเวลาต่อมา แต่เขาก็ไม่คิดที่จะกลับไปยังนครมักกะฮ์อีก ในขณะที่อยู่ในนครมักกะฮ์ สนู๊กได้แต่งงานกับหญิงชาวมักกะฮ์นางหนึ่ง แต่ไม่มีรายงานว่าสนู๊กนำภรรยาคนดังกล่าวออกนอกราชอาณาจักรไปด้วยกัน การใช้ชีวิตในนครมักกะฮ์ของสนู๊กค่อนข้างจะมีอิสระ สามารถไปมาหาสู่ เข้าร่วมเสวนาทางศาสนา และร่วมถกเถียงประเด็นทางสังคม การเมืองและศาสนา อีกทั้งยัง

เข้าร่วมเรียนศาสนากับผู้เรียนที่มาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตี๋มชากาแฟและพักผอนด้วยกัน กระนั้นก็ตาม เป็นที่น่าสงสัยว่าแม้เขาจะมีพฤติกรรมที่ต้องสงสัยและได้รับการร้องเรียนจนต้องหลบหนีออกมาดังกล่าว แต่กลับมิได้ทำให้ตำแหน่งที่เขาอยู่กับทางราชการของเนเธอร์แลนด์ลดลงไป และสนีกยังคงยอมรับว่าตนเองนับถือศาสนาอิสลามด้วยความจริงจัง ภายหลังจากนั้นเขาได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาภาษาตะวันออกและศาสนบัญญัติให้กับรัฐบาลอาณานิคมใน East Indies (อินโดนีเซีย) ในกรุงจาการ์ตา ในปี ค.ศ.1891 (Jamil, 1997: 167; Sardar, 2014: 277-279) ท่ามกลางกระแสการไม่การันตีความจริงใจในการเข้ารับศาสนาอิสลามนั้นมีบุคคลใกล้ชิดที่เป็นมุสลิมบางคนยืนยันว่าสนีกเข้ารับศาสนาอิสลามอย่างบริสุทธิ์ใจหนึ่งในนั้นคือ Sayyid ‘Abdallāh b. Muhammad b. Ṣālīḥ al-Zawāwī (เสียชีวิตปีค.ศ. 1924) ผู้รู้คนหนึ่งในนครมักกะฮ์ ที่เคยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นมุฟตีสำนักชาฟีอีในนครมักกะฮ์โดยผู้ครองแคว้นฮิญาซ บุคคลสำคัญอื่น ๆ ที่ให้การรับรองการรับศาสนาอิสลามของเขาประกอบด้วย คือ Raden Aboe Bakar Djajadiningrat (1854–1914) ผู้ช่วยวิจัยของสนีก และฮัจญีหะซัน มุสโตฟา (1845–1930) ผู้ช่วยวิจัยอีกคนหนึ่งของสนีก ที่เคยลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันการศึกษาเปอเซเนตรนในอินโดนีเซีย (pesantren/สถาบันการศึกษาแนวเดียวกับสถาบันศึกษาปอเนาะ) และได้รับการแต่งตั้งโดยรัฐบาลฮอลแลนด์เป็นผู้นำหมู่บ้านโดยการเสนอแนะของสนีก (Pieter Sjoerd van Koningsveld, 2016: 90-101) และอีกคนหนึ่งคือ Sayyid ‘Uthmān b. ‘Abdallāh b. ‘Aqīl b. Yahyā l-‘Alawī (1822–1914) ผู้รู้ทางศาสนาอิสลามชาวอาหรับที่พำนักในบาตาเวีย (จาการ์ตาในปัจจุบัน) ซึ่งมีความความสัมพันธ์ที่ดีกับสนีก และมักให้คำตีความศาสนา (ฟัตวา) ที่สนับสนุนฝ่ายเจ้าอาณานิคม สนีกมักกล่าวอ้างคำฟัตวาของเขามาใช้ในการบอกกล่าวกับชาวอินโดนีเซีย เช่น การฟัตวาว่าชาวอาเจจะไม่ควรสู้รบกับรัฐบาลอาณานิคมฮอลแลนด์ เพราะยังแต่จะเกิดความเสียหายแก่ผู้คนมากกว่าการได้ผลประโยชน์ที่ดี เป็นต้น

เซอร์ ริชาร์ด ฟรานซิส เบอร์ตัน (Sir Richard Francis Burton, 1821-1890) นักผจญภัยชาวอังกฤษ ซึ่งเดินทางอย่างกว้างขวางทั้งไปยังทวีปเอเชีย แอฟริกา

และอเมริกา มีความรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรมที่แตกฉาน สามารถสื่อสารได้มากถึง 29 ภาษา (ยุโรป เอเชีย และแอฟริกา) บันทึกการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาถือว่าเป็นงานบันทึกการเดินทางที่สำคัญเทียบการบันทึกการเดินทางไปยังสถานที่อื่น ๆ เพราะการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาถือว่าเป็นความท้าทายสำหรับผู้ที่มีเชื้อเป็นมุสลิม ซึ่งมีความเสี่ยงเป็นอย่างมาก นอกจากนี้บันทึกการเดินทางของเขาบางส่วนยังได้รับการแปลเป็นงานวรรณกรรมสำคัญของโลกอย่างอาหรับราตรี (1001 ราตรี) หรือ Arabian Night อีกทั้งเขายังแปลวรรณคดีจากชมพูทวีปเรื่องกามาสูตรา (Kama Sutra) และยังเขียนบันทึกการเดินทางเพื่อค้นหาต้นตอของแม่น้ำไนล์ไปพร้อมกับจอห์น แฮนนิง สเปก (Jahn Hanning Speke) ด้วยประสบการณ์การเป็นทหารของบริษัทอีสต์อินเดีย (East India Company) ในช่วงปี ค.ศ. 1842-1853 เปิดโอกาสให้เบอร์ตันได้เรียนรู้ภาษา วัฒนธรรมและศาสนาของอินเดียอย่างกว้างขวาง ตลอดระยะเวลา 7 ปี ที่อยู่ในอินเดียทำให้เขาสามารถสื่อสารในภาษาฮินดี กูจราติ ปัญจาบี ซินดี มาราตี เปอร์เซียและอาหรับ และยังเข้าไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนาฮินดู พราหมณ์ อิสลามและซิกข์ การเข้ารับศาสนาอิสลามของเบอร์ตันแสดงความตั้งใจของเขาที่จะเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะฮ์ สักครั้ง

ในปี ค.ศ. 1853 เบอร์ตันได้เดินทางไปยังเมืองอเล็กซานเดรีย จากนั้นก็เดินทางเข้าไปยังกรุงไคโร เบอร์ตันเปลี่ยนเป็นชื่อมุสลิมว่า अबดุลลอฮ์ และใช้คำนำหน้าว่า มिरزا (Mirza) ตอนหลังเปลี่ยนมาเป็นเซค (Syekh) เพื่อให้สอดคล้องกับนิกายซุนนี นอกจากนี้เขายังเคยใช้คำนำหน้าว่าเดอร์วิช (Dervish) ด้วยเป็นคำที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้นำกลุ่มแนวคิดซูฟี เขาได้เดินทางไปพร้อมกับทาสชาวอินเดีย โดยที่ในกระเป๋ามีคัมภีร์อัลกุรอาน นาฬิกา เงินจำนวนหนึ่ง มีดปากกา ดินสอ และสมุดโน้ต ส่วนไดอารี่ส่วนตัวเขาเก็บไว้กับตัวตลอดเวลา คนอื่นจะมองไม่เห็น เขาเดินทางไปถึงนครมะดีนะฮ์ในวันที่ 31 สิงหาคมปีเดียวกัน และอีก 11 วันไปถึงนครมักกะฮ์ และได้ทำพิธีเวียนรอบ (หรือ ตอวาฟ) วิหารกะอ์บะฮ์ (Ka'bah) เบอร์ตันได้ปฏิบัติกิจศาสนาตามเงื่อนไขของการประกอบพิธีฮัจญ์ทั้งหมด พร้อมอธิบายวิธีการ ขั้นตอนและเขียนอธิบายถึงสภาพของผู้คนและจุดสำคัญ ๆ ในมัสยิดหะรอม จากนั้นได้เดินทางกลับไป

ยังอินเดีย เรื่องราวการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาทั้งหมดถูกเขียนในหนังสือเรื่องบันทึกส่วนตัวการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ยังนครมะดีนะฮ์และมักกะฮ์ (Personal Narrative of a Pilgrimage to El-Madinah and Meccah) ในบันทึกการเดินทางฉบับนี้มีรายละเอียดหลายอย่างเกี่ยวกับการเตรียมตัวและการใช้ชีวิตในนครมักกะฮ์ เขายอมทำการขลิบหนังหุ้มอวัยวะเพศตามข้อบังคับในศาสนาอิสลามสำหรับผู้ที่ยังมีบรรลุตาสภาวะ เพื่อมิให้เป็นที่ยกย่องหรือมีการตรวจสอบ นอกจากนี้ยังพยายามเลียนแบบการใช้สำเนียงภาษาอาหรับ การใช้ชื่อ-สกุล และการอ้างถึงแหล่งที่มา ทั้งสถานที่และวงศ์ตระกูล บันทึกการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์ของเขาถือเป็นงานชิ้นเอกในยุคนั้น หรือ อาจเป็นงานชิ้นที่ดีที่สุดในบรรดางานเขียน แปล และบันทึกของเขาทั้งหมด และถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางผจญภัยไปยังดินแดนต่าง ๆ ของเบอร์ตันในเวลาต่อจากนั้น (Ralli, 1909)

ลูโดวิโก ดี วาร์เทมา (Ludovico di Varthema/ค.ศ.1470-1517) หรือ บาร์เทมา (Barthema) นักเดินทางชาวอิตาลี และถือเป็นชาวยุโรปที่มีชื่อเป็นมุสลิมคนแรกที่เดินทางเข้านครมักกะฮ์เพื่อประกอบพิธีฮัจญ์ ชีวประวัติ การเดินทาง และประสบการณ์ชีวิตของเขาส่วนใหญ่เขียนไว้ในบันทึกการเดินทางภาษาอิตาลีในชื่อ *Itinerario de Ludouico de Varthema Bolognese* (ตีพิมพ์ที่กรุงโรม ค.ศ. 1510) บาร์เทมาเกิดที่เมืองโบลอนญา น่าจะเคยเป็นทหารมาก่อนเริ่มการเดินทาง เขาเริ่มเดินทางออกจากยุโรป โดยออกจากกรุงเวนิส ตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. 1502 ในปี ค.ศ. 1503 เขาได้เดินทางไปยังเมืองอเล็กซานเดรีย ประมุขหน้าต่อไปยังโคร โดยเดินทางตามลำแม่น้ำไนล์ ต่อด้วยการแล่นเรือไปยังเบรุต แวะนครบาบิโลน อันติออก ทริโปลี อเล็ปโป และดามัสกัส เขาใช้ชื่อใหม่เป็นชื่อมุสลิมว่ายูซุส และแฝงตัวเป็นทหารมัมลุก (Ralli, 1909)

จากกรุงดามัสกัสเขาได้เดินทางต่อไปยังนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ พร้อมกับกองคาราวานฮัจญ์ ในช่วงเดือนเมษายน-มิถุนายน ค.ศ. 1503 และได้เขียนถึงบรรยากาศการเดินทาง ลักษณะทางกายภาพ สภาพอาคารบ้านเรือน พิธีกรรม ผู้คน และพฤติกรรมของคน ซึ่งพบว่าสามารถเขียนได้ใกล้เคียงกับความจริงที่สำรวจได้และ

มีการบันทึกโดยคนต่อ ๆ มาที่เดินทางภายหลังจากเขา เขาใช้เวลาเดินทางจากกรุงดามัสกัสไปยังกรุงมะดินะฮ์ 40 วัน และได้เริ่มประกอบพิธีฮัจญ์ ตลอดช่วงเวลาที่ประกอบพิธีฮัจญ์ เขาพยายามรักษารศมนิยมปฏิบัติ การปฏิบัติศาสนกิจ และการวางตัวให้สอดคล้องกับคนพื้นเมือง เพื่อเลี่ยงกับถูกจับกุม หรือทราบที่มาที่ไปของตน รวมทั้งเจตนาธรรมของตนในการเดินทางไปกรุงมักกะฮ์ วารัเทมาบรรยายถึงสภาพของเต็นท์พวกอาหรับเบดูอินว่ามีสภาพที่เก่าและสกปรก และได้บันทึกอีกว่าช่วงเวลาที่อยู่นครมะดินะฮ์ถือเป็นช่วงเวลาไม่น่าจดจำ ผู้คนกลับหลอก ไม่มีความจริงจัง และชอบเรื่องไร้สาระ เขาอยู่ในนครมักกะฮ์เพื่อประกอบพิธีฮัจญ์และร่วมงานกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ อีก 20 วัน แต่ไม่ได้กลับไปพร้อมกับกองคาราวาน (Ralli, 1909: 24-25) หลังออกจากนครมักกะฮ์ บาร์เทมาได้เดินทางต่อไปยังเอเดน (เยเมน) เดินทางไปอินเดีย เซย์ลอน (Ceylon/ศรีลังกา) เบงกอล (บังคลาเทศ) พม่า มะละกา สุมาตรา โมลุก บอร์เนียว ซาวา กาลีกัต (อินเดีย) และโปรตุเกส

อีกคนหนึ่งที่น่าสนใจ คือ โยฮันน์ ลุดวิก เบิร์คฮาร์ด (Johnn Ludwig Burckhardt) หรือ ที่รู้จักในอีกนามหนึ่งว่า เชค ฮัจญีอิบรอฮีม (Syeikh Haji Ibrahim) ระหว่างวันที่ 24 พฤศจิกายน ค.ศ. 1784 – 15 ตุลาคม ค.ศ. 1817 ความน่าสนใจของผู้นี้คือเขาไม่เพียงแต่นักเดินทาง แต่มีผลงานวิชาการอิสลามศึกษาที่มีการนำมาใช้จนถึงปัจจุบัน เรื่องราวการเดินทางของเบิร์กฮาร์ดที่มีอยู่ในบันทึกการเดินทางของเขาก็คือเป็นงานที่สำคัญ มีความเป็นเอกลักษณ์ บรรยายถึงสภาพที่ตั้ง และมีการการสังเกตสภาพยุคสมัยก่อนได้ดี เพื่อให้เห็นรายละเอียด ตรงกับข้อเท็จจริงให้มากที่สุด ถือเป็นงานที่มีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับ การเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์จากการอ่านในบันทึก พบว่าเขาไม่ได้รู้สึกหวั่นวิตกหรือกังวลกับการเดินทางสักเท่าใด เขาพยายามทำตัวให้เป็นปกติ ทั้งในเรื่องการพูดจา การแต่งกาย ท่าทาง และการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม เนื่องจากความรอบรู้ของเขาที่ได้มาจากการศึกษาเรียนรู้ก่อนการเดินทาง มีการเปรียบเทียบเบิร์กฮาร์ดเสมือนหนึ่งเป็นโซกราตีส ตอนไปอยู่ในเมืองซีออน (Zion) เบิร์คฮาร์ดเกิดในเมืองเคิร์ชการ์เทน (Kirchgarten) ปี ค.ศ. 1784 (ปัจจุบันอยู่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์) เข้าศึกษาระดับสูงในมหาวิทยาลัยโลบ์ซิกและ

ก๊อตเทนเก็น (Leipzig & Gottingen) ประเทศเยอรมนี ก่อนที่จะเดินทางไปศึกษาต่อด้านวิทยาศาสตร์และภาษาอาหรับในมหาวิทยาลัยแคมบริดจ์ (Cambridge) ประเทศอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1806 ต่อมาได้เข้าทำงานกับสมาคมอัฟริกัน (Committee of African Association) ซึ่งเป็นจุดริเริ่มการเดินทาง ก่อนการเดินทาง เขาได้ศึกษาแผนการเดินทางจากบันทึกของ ซิตเซน (Ulrich Jasper Seetzen) ซึ่งเป็นนักเดินทางชาวเยอรมัน และเป็นอีกคนหนึ่งที่ได้เดินทางเข้านครมักกะฮ์และมะดีนะห์ โดยเปลี่ยนชื่อเป็นฮัจญี มูซา (Haji Musa) ในปี ค.ศ. 1809

การเดินทางของเบิร์คฮาร์ดเต็มไปด้วยความยากลำบาก เขาต้องพำนักอยู่ในเมืองฏออีฟ (Taif) ในช่วงแรก เนื่องจากมิได้รับอนุญาตให้เดินทางออกจากฏออีฟ และเมื่อเริ่มเดินทางออกจากฏออีฟเพื่อมุ่งหน้าสู่นครมักกะฮ์กลับต้องเจอกับพายุฝน กระหน่ำ น้ำท่วมฉับพลันในเส้นทางที่เดินทางด้วยลา การเดินทางจึงต้องเผชิญกับอากาศที่หนาว พื้นที่เต็มไปด้วยโคลน และล่าช้ากว่ากำหนด เขาได้เปลี่ยนชุดแต่งกายอาหรับมาเป็นชุดอิหร่านเมื่อถึงสถานที่ที่ต้องเปลี่ยนตามหลักการประกอบพิธีฮัจญ์ เมื่อถึงนครมักกะฮ์ เขาได้ประกอบพิธีฮัจญ์ รุฎอและสัมผัสหินดำ ตอวาฟ และดื่ม น้ำซัมซัม เบิร์คฮาร์ด ได้อธิบายทุกขั้นตอนของการเดินทางและการประกอบศาสนกิจต่าง ๆ การพบปะผู้คน สภากำนันเรือน สภากำนัน สภากำนันของเมืองที่เดินทางผ่านและอาศัยอย่างละเอียด เขาเข้านครมักกะฮ์ในราวกลางเดือนกันยายน ค.ศ. 1814 เขาใช้ความพยายามเข้ากับผู้คนในนครมักกะฮ์ และพูดคุยในสิ่งที่คนในท้องถิ่นนิยมพูดคุย รวมทั้งแสดงออกถึงทัศนคติที่ดีต่อผู้คน แต่ก็มีหลายอย่างที่เขายพยายามสะท้อนให้เห็นมุมมองของชาวอาหรับ สภากำนัน และความเป็นอย่างที่ต่ำกว่ามาตรฐานที่พึงมี เบิร์คฮาร์ดใช้เวลาอยู่ในนครมักกะฮ์มากพอสมควร โดยได้เดินทางออกจากรนครมักกะฮ์เพื่อไปนครมะดีนะห์ในวันที่ 15 มกราคม ปีถัดมา ระหว่างทางเขาได้แสดงให้เห็นความมีน้ำใจ โดยการไถ่ขวามลาอยู่ที่ตกเป็นผู้กระทำความผิดจากชาวอาหรับ เบคคูอิน เนื่องจากไม่สามารถหาค่าใช้จ่ายมาให้กับเจ้าของคาราวาน (Augustus Ralli, 1909) หลังจากออกจากรนครมะดีนะห์ เขาเดินทางต่อไปยังกรุงไคโร ประเทศอียิปต์ โดยมีความตั้งใจจะสำรวจดินแดนอาระเบียและเดินทางต่อไปยังติมบูกตู (Timbuktu)

ประเทศมาลี ซึ่งเป็นเมืองเอกเมืองหนึ่งของแอฟริกาในอดีต โดยเป็นเมืองศูนย์กลาง การเผยแพร่อิสลามและภูมิปัญญาอิสลามในช่วงศตวรรษที่ 15-16 นอกจากนี้ยังเป็น เส้นทางการค้าขายเกลือ ทองคำ งาช้างและทาสที่สำคัญย่านทะเลทรายซาฮาร่าตอน ใต้ ปัจจุบันเมืองติมบูctu ได้รับการรับรองในฐานะเป็นเมืองมรดกโลกจาก UNESCO ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1988 ณ เมืองแห่งนี้ วาร์เทมา ได้รับเชื้อโรคบิดอย่างรุนแรงจากอาหาร เป็นพิษในระหว่างการเดินทาง และใช้เวลามากกว่า 3 เดือนกว่าจะทุเลา หลังจากนั้น เขาเดินทางต่อตามเส้นทางคาบสมุทรซีน (Sinai Peninsula) และย้อนกลับมายังกรุง ไคโร ระหว่างรอกองคาราวานเพื่อเดินทางต่อไปยังติมบูctu โรคเดิมกำเริบและได้ เสียชีวิตลงในวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1817 โดยได้รับการฝังแบบมุสลิมในชื่อเชคอบรา ฮีม

คริสต์ียนที่เดินทางเข้านครมักกะฮ์ดังกล่าวเป็นบางส่วนที่ได้มีการศึกษา และนำเสนอในที่นี้ ยังมีอีกหลายคนที่มีการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์มาตั้งแต่ต้น ศตวรรษที่ 16 ซึ่งแต่ละคนที่เดินทาง ต่างต้องใช้ความพยายามอย่างมากในการเตรียม ตัว ทั้งในเรื่องภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม หากพวกเขาเหล่านั้นไม่ได้บันทึกการ เดินทางของตนเอง คงไม่อาจทราบได้เลยว่าเคยมีคริสต์ียนกลุ่มนี้เดินทางเข้าไปยัง นครศักดิ์สิทธิ์ของมุสลิมแห่งนี้ รวมทั้งเจตนาที่แท้จริงในการเดินทางของพวกเขา อย่างไรก็ตาม ในบันทึกของพวกเขาเองอาจจะไม่ได้นำเสนอมุมมองที่เป็นลบมากนัก เว้นแต่จะได้รับข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอื่น ๆ และพฤติกรรมของพวกเขาที่มีการตั้ง ข้อสังเกตทั้งก่อนและหลังการเดินทาง

ในบรรดาชาวยุโรปที่เดินทางไปยังนครมักกะฮ์หลังจากเข้ารับศาสนาอิสลาม ด้วยความตั้งใจจริงและธำรงไว้ซึ่งศาสนาอิสลามจนถึงบั้นปลายชีวิต เช่น ลีโอโพลด์ ไวส์ส (Leopold Weiss; 1900-1992) หรือ มุหัมมัด อาซัด (Muhammad Asad) ชาวยิวจากออสเตรีย เดินทางไปประกอบศาสนกิจฮัจญ์ในปี ค.ศ. 1927 เลดี้ เอเวลิน มูร์เรย์ (Lady Evelyn Murray; 17 July 1867 – January 1963) หรือในชื่อมุสลิม

ว่า Zainab Cobbold ซึ่งเป็นสตรีชาวสหราชอาณาจักรคนแรกที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ในปี ค.ศ. 1922 และยังมีอีกหลายคนทั้งในอเมริกาและยุโรป

## อภิปรายผล

นครมักกะฮ์ไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ประกอบพิธีฮัจญ์อย่างเดียว แต่เป็นสถานที่อันเป็นสัญลักษณ์ ทิศทางการผิวน้ำขณะละหมาด 5 เวลาของผู้นับถือศาสนาอิสลาม สถานที่ประสูติของนบีมุหัมมัด ศาสดาของศาสนาอิสลาม จุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์อิสลามและอาณาจักรอิสลาม สถานที่ที่องค์อัลลอฮ์เจ้าทรงประทานคัมภีร์อัลกุรอานและหะดีษ (จริยวัตรของศาสดา) ที่ตั้งของมัสยิดที่ใหญ่ที่สุดในโลก จุดเริ่มของศักราชในอิสลาม และมีนัยยะและความสำคัญอื่น ๆ อีกมากมายทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตจนถึงวันสิ้นสุดของโลก ดังนั้นการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์และการเดินทางไปเยี่ยมเยือนสถานที่สำคัญ ๆ ทางประวัติศาสตร์ยังมักกะฮ์และบริเวณใกล้เคียง ถือเป็นความฝันสูงสุดของมุสลิมทุกคน ด้วยเงื่อนไขความพร้อมด้านกำลังทรัพย์ กำลังกายและจิตใจ และการไม่มีภารกิจอื่นที่สำคัญที่เป็นไปตามเงื่อนไขของการประกอบพิธีฮัจญ์

ในมุมมองของต่างศาสนิกที่อยากจะเข้าไปยังนครมักกะฮ์ ทั้งโดยเจตนาดีหรือในทางตรงกันข้าม หากจำเป็นต้องเดินทางไปยังสถานที่จริงของการประกอบพิธีฮัจญ์ คือนครมักกะฮ์นั้น ข้อกำหนดหลักที่เป็นอุปสรรคสำคัญของศาสนิกอื่น ๆ ในการเข้าถึงสถานที่ต้องห้ามนี้ก็คือ การเป็นมุสลิม ดังนั้นคริสเตียนที่มีประสบการณ์การเข้าไปในนครมักกะฮ์ต่างต้องเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม และอาจต้องใช้ชื่อมุสลิมด้วย นอกจากนี้ เป้าหมายของชาวคริสเตียนแต่ละคนที่เข้าไปยังนครมักกะฮ์มีความแตกต่างกันออกไป ทั้งเพื่อหวังผลทางการเมืองโดยเข้าไปศึกษาพฤติกรรม ความเป็นอยู่ และวิถีคิดของมุสลิมในมักกะฮ์แล้วกลับมารายงานให้กับเจ้าอาณานิคม ข้อมูลที่ได้รับเหล่านี้มักจะนำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนนโยบายของประเทศตะวันตกที่มีต่อมุสลิมที่เจ้าอาณานิคมเข้าไปปกครอง เช่น กรณีของอินโดนีเซีย โดยเจ้าอาณานิคม

ฮอลแลนด์ อินเดียและหลายประเทศในทวีปแอฟริกาโดยเจ้าอาณานิคมอังกฤษ รัฐทางตอนเหนือและตอนกลางของทวีปแอฟริกาโดยเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสและสเปน อย่างไรก็ตาม มีคริสเตียนบางรายที่เดินทางเข้าไปยังนครมักกะฮ์เพื่อเป้าหมายการศึกษาค้นคว้า การหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองและภาษาอาหรับ การศึกษาเกี่ยวกับชีววิทยา ธรณีวิทยา การแพทย์และสาธารณสุข และวิทยาศาสตร์สาขาอื่น ๆ ที่มีนักวิชาการจำนวนมากในอดีตที่เป็นชาวมุสลิมค้นพบหรือพัฒนาขึ้นมาบ้าง ก็เป็นส่วนหนึ่งของการผจญภัยเนื่องจากมีชาวตะวันตกไม่น้อยที่นิยมความท้าทายและต้องการได้รับการบันทึกว่าได้บุกเบิกและเดินทางเข้าไปในดินแดนที่ “ต้องห้าม” สำหรับต่างศาสนิกอย่างนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ จึงถือเป็นความท้าทายอย่างที่สุด เพราะการเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ แม้แต่ในภาวะปกติของผู้แสวงบุญมุสลิมที่เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ด้วยความตั้งใจและศรัทธาจริงก็ยิ่งเต็มไปด้วยความยากลำบากและอุปสรรค ยิ่งการเข้าไปในฐานะที่มีใช้เป็นมุสลิมที่แท้จริงแล้ว ยิ่งต้องเผชิญหน้ากับอุปสรรคนานัปการ การเตรียมความพร้อมของพวกเขาเป็นสิ่งที่น่าทึ่งอย่างมาก ทั้งในเรื่องการเรียนรู้ภาษาอาหรับ การเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี นิสัยใจคอ และความเป็นอยู่ของชาวอาหรับทั้งที่อาศัยอยู่ในและนอกเมือง (เบดูอิน) ถือเป็นบทเรียนที่ท้าทาย ต้องใช้เวลาและความอดทนสูง

ข้อสังเกตที่สะท้อนออกมาอีกประการหนึ่ง คือ ส่วนใหญ่คริสเตียนที่เดินทางไปยังนครมักกะฮ์มักจะเป็นผู้ที่มิประสบประสบการณ์การเดินทางไปยังที่อื่น ๆ อีกมากมาย ทั้งในยุโรปเอง เอเชีย และแอฟริกา ส่วนการเดินทางไปยังนครมักกะฮ์นั้นถือเป็นเป้าหมายสูงสุดสำหรับพวกเขาในการที่จะต้องเข้าไปให้ได้ และยังเพิ่มความท้าทายอีก หากสามารถประกอบพิธีฮัจญ์ได้ครบสมบูรณ์และเดินทางกลับอย่างปลอดภัย

คุณูปการสำคัญของนักเดินทางชาวคริสต์นิกายเหล่านั้นที่มีต่อสังคมมุสลิมและสังคมกว้างจากความพยายามเดินทางไปยังนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ก็คือการให้ได้เรียนรู้และศึกษาอดีตผ่านการบันทึกที่ละเอียดถี่ถ้วนที่บรรยายถึงบรรยากาศของนครมักกะฮ์และมะดีนะฮ์ เส้นทางการเดินทาง ผู้คน แสงสีเสียง สภาพแวดล้อม อาคารบ้านเรือน ภาษา วัฒนธรรม และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่

เกี่ยวกับการเดินทาง บันทึกเหล่านี้ถือเป็นข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา พัฒนาการทางการเมือง (ตั้งแต่ยุคราชอาณาจักรอูมานียะฮ์ หรือ ออตโตมาน ยุคแรกของตระกูลอิบน์ซาลูต จนถึงประเทศซาอุดีอาระเบียสมัยใหม่) สาธารณสุข และการจัดการ แม้บางคนอาจจะมีเจตนาแอบแฝงในการเดินทาง และมีเป้าหมายทำลายสถานที่สำคัญ ๆ ของศาสนาอิสลามก็ตาม แต่ไม่มีบันทึกความเสียหายเกิดขึ้นที่เกิดจากฝีมือของพวกเขาเหล่านี้โดยตรง ในขณะที่ในบางกรณี พวกเขาต้องใช้ความพยายามอย่างหนักเพื่อหลบหนีการจับกุมและสำเร็จโทษเนื่องจากถูกกล่าวโทษและข้อสงสัยของการซาอุดีอาระเบียที่มีต่อพฤติกรรมของพวกเขา

ข้อคิดอื่น ๆ จากการศึกษาการเดินทางฮัจญ์ของชาวคริสต์นิกายยุโรป ส่วนหนึ่ง คือ ข้อคิดจากการเข้าถึงข้อมูลในการค้นคว้า หรือการศึกษาวิจัยในเรื่องหรือประเด็นใดก็ตามแต่แม้จะไม่ได้เป็นความเชื่อและการปฏิบัติของตนเองเกิดขึ้นในวงวิชาการยุโรปและเติบโตในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา ในขณะที่โลกมุสลิมวงการศึกษากลับเสื่อมลงอย่างชัดเจนจากการล่มสลายของราชอาณาจักรอิสลาม แนวทางการศึกษาค้นคว้า หรือ วิธีวิทยาในการหาองค์ความรู้ตนเอง ของชาวตะวันตกดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน ประการต่อมา จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ชาวยุโรปเก็บและบันทึกถือเป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษาค้นคว้าในห้วงศตวรรษต่อ ๆ มา และข้อมูลต่าง ๆ ที่มีถือว่ามีความสำคัญไม่ว่าโดยปัจเจกชนอาจไม่จำเป็น แต่ในฐานะผู้มีอำนาจ (กรณีเป้าหมายการเดินทางเพื่อสนับสนุนการทำงานของจักรวรรดินิยม) ถือว่ามีความจำเป็น ทั้งจะนำข้อมูลไปใช้ในความจำเป็นหรือผลประโยชน์อื่นใด

### ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัยนี้ มี 2 ประการ ประการที่ 1 ข้อคิดจากวิธีวิทยาการศึกษาค้นคว้าและกลุ่มคนที่ชาวตะวันตกพยายามพัฒนา สามารถนำมาเป็นแนวทางการศึกษาค้นคว้าในปัจจุบันได้ เครื่องมือและทักษะที่จำเป็นต่อการเข้าถึงข้อมูลควรค่าแก่การนำมาใช้ ประการที่ 2 สถานการณ์การเดินทางฮัจญ์มีความ

ยากลำบากแตกต่างกันออกไป ความมุ่งมั่นและเจตนาที่เที่ยงตรงของผู้ประกอบพิธีฮัจญ์บ่งบอกถึงแก่นแท้ของมุสลิมต่อการประกอบศาสนกิจนี้

## เอกสารอ้างอิง

- Bonner, A. (1975). Ali Bey in Mecca, 1807. *History Today*, 25(3), 196-203.
- Britannica. (n.d). Lodovico-de-Varthema. online 24 March 2021. <https://www.britannica.com/biography/Lodovico-de-Varthema>.
- D. Metcalf, B. (1990). *The Pilgrimage Remembered: South Asian Accounts of the Hajj, in Muslim Travelers, Pilgrimage, Migration, and Religious Imagination*. Dale F. Eickelman and James Piscatori (eds.), Routledge.
- F.Eickelman, D., & Piscatori, J. (1990). *Muslim Travelers, Pilgrimage, Migration, and Religious Imagination*. Routledge.
- Jeffery, A. (1929). Christians at Mecca. *The Muslim World*, 19, 221-232.
- Jamil, F. (1997). *Islam Zaman Moden: Cabaran dan Konflik*. Library's Thinker.
- Japakia, I. L. (2012). *Hajj Maburur (in Thai)*, SBPAC.
- Khantasit, W. (2001). *Study on Hajj Pilgrimage of Muslims in Thailand* [Master Thesis], Mahidol University.
- Mahama, M. (2007). *Philosophy of Hajj*. online 17 April 2020. <https://islamhouse.com/th/articles/62609/>
- Ralli, A. (1909). *Christians at Mecca*. William Heinemann.
- R.Roff, W. (2009). *Studies on Islam and Society in Southeast Asia*, NUS Press.
- Sjoerd van Koningsveld, P. (2016). *Conversion of European Intellectuals to Islam: The Case of Christiaan Snouck Hurgronje alias*

‘*Abd al-Ghaffār*’. In *Muslims in Interwar Europe*. Bekim Agai, Umar Ryad, Mehdi Sajid (ed.), Brill.

Usaimeen, M. (2007). *Hajj and Umrah Procedures* (in Thai translated from Arabic). Al-Rabwah.